

EVROPA IN SVET NA PREHODU IZ SREDNJEGA V NOVI VEK

→EVROPA V VISOKEM IN POZNEM SREDNJEM VEKU: 10-15.st

Današnja podoba Evrope se je izoblikovala v 10.,11.st in naslednjih stoletjih.

Zemljevid Evrope je močno razdrobljen kot celota in v okviru posameznih držav—**PARTIKULARIZEM** in **SEPARATIZEM**. Vladar, ki predstavlja osrednjo oblast je šibek, vpliv imajo fevdalci (knezi, vojvode). Zato vladarji pričnejo s politiko **CENTRALIZMA**, ker želijo celotno oblast in ozemlje, oporo pa iščejo v različnih družbenih skupinah (meščanstvo, duhovščina,..).

1) PROCES CENTRALIZACIJE V EVROPI

Proces centralizacije pomeni, da je moč osrednje, kraljeve oblasti rasla; posledično pa se je zmanjševala moč velikih fevdalcev. Pričel se je v 12.st. in zaključil v 15.st.

Kralji so svojo moč in ugled povečevali z reformami:

~ **nastajali so enotni predpisi »kraljevo pravo«, posebej na področju sodstva**

~ **nastajal je enoten denarni sistem, ki je pospešil gospodarsko rast in trgovino**

~ **nastajal je enoten davčni sistem**

~ od 1500 dalje so organizirali najemniško vojsko, pričeli so z rabo strelnega orožja, topništva

~ v tem procesu so kralje podprla mesta, cerkev in nižji fevdalci

Kralj se je opiral na:

***meščanstvo**: ima finančno moč; so izobraženi, od njih zahteva visoke davke, v zameno pa jim ponudi dobre cestne povezave, varnost, mir..vse pripomore k razvoju trgovine

* **vojska**: organizira najemniško, ki jo plačuje

* **uradništvo/ birokracija**: birokrati so zelo izobraženi, pripadniki meščanstva ali nižjega plemstva; pomagajo pri vpeljevanju kraljevega prava v družbo.

Proces je uspešno potekal v Z Evropi; nastale so **3 centralizirane NACIONALNE / FEVDALNE monarhije**:

ANGLIJA;FRANCIJA;ŠPANIJA.

Njihova notranja ureditev je bila **DUALISTIČNA-oblast sta si delila dva nosilca oblasti- kralj in stanovi.**

V Sr Evropi (Apeninski polotok, SRCNN)proces centralizacije ni bil uspešen, razdrobljen ostane do 19.st

2) RAZVOJ PARLAMENTARIZMA V Z EVROPI

Parlament v teh državah omejuje kraljevo oblast

→ANGLIJA

~ velja za najstarejšo parlamentarno državo v Evropi

~ **1215**: vladar **Ivan Brez zemlje**; po vojni s Francijo je finančno oslabilen. Nemoč izkoristijo meščani, plemiči in duhovščina ter od njega zahtevajo podpis dokumenta: **Magna charta libertatum- Velika listina svoboščin**, ki postavlja temelje angleškega parlamentarizma. V njej so zapisane **pravice in svoboščine plemstva (lordstvo), duhovščine in meščanstva.**

~ 1265: prvič sklican parlament, v nem predstavniki vseh 3 slojev; sestavljen je iz dveh domov/zbornic:

1) **LORDSKI ZBOR-ZGORNJI DOM**; v njem so najvišji predstavniki plemstva in duhovščine

2) **POSLANSKA ZBORNICA-SPODNJI DOM**; predstavniki meščanov

Skupaj tvorita **PARLAMENT**; čigar naloge so:

~ **zakonodajna oblast**: sprejem zakonov, predpisov, Ustave.

~ **finančna oblast**: kralj tako ne sme določati davkov brez potrditve parlamenta

→FRANCIJA

~ **1302**: Filip IV Lepi prvič skliče parlament, ki se imenuje **SKUPŠČINA GENERALNIH STANOV**

~ v njem so predstavniki duhovščine, meščanstva in plemstva

→ŠPANIJA

~ parlament-CORTES

3) SRCNN

Ozemlje je **močno razdrobljeno**; ne pride do procesa centralizacije, vzroki:

~ **šibki vladarji**: država je **VOLILNA MONARHIJA**; po smrti kralja naslednika voli 7 volilnih knezov

~ **1250-1273-doba brezvladja/interregnum**; nato pa izvolijo Rudolfa Habsburškega; njihova rodbina vlada dolga stoletja

~ vladarji se **bolj kot z državnimi zadevami ukvarjajo z Italijanskimi-**(S Italija: gospodarsko močno področje)

~ **ni enotnega glavnega mesta**

~ **meščani centralizacije ne podprejo**; mesta so povezana v **HANSO** (zveza 100 mest ob Baltiku)

→RAZVOJ ZALOŽNIŠTVA IN MANUFAKTUR 14,15.st.-18.st.

- gre za razvoj **kapitalističnih oblik** gospodarstva, najprej se razvije **založništvo-16-18.st**, sledijo pa mu **manufakture-18.st**, nato pride do industrijske revolucije

- obliki se najprej razvijeta **na prostoru z močno razvito trgovino- S Italija, Nizozemska, Dubrovnik in mesta ob Jadranu.**

- pogoj, da sta se obliki sploh lahko razvili:

~ **kapital**: koncentriran je v roki peščice posameznikov, ki so pripravljeni vlagati v proizvodnjo- kapitalisti; obogateli so s trgovino, ropanjem, oduštvom, kolonijami..

~ **delovna sila**: sloj svobodnih prebivalcev (meščani, podeželani), ki so pripravljeni delati. So izkoriščani, saj delajo v težkih pogojih (dolga delovna doba, brez izobrazbe, tudi ženske in otroci)

~ **tržišče**: možnost prodaje po celotni Z Evropi (področje monarhij, kolonij), trg ni omejen

1) ZALOŽNIŠTVO

glavno vlogo ima posameznik s kapitalom, ki nabavi potrebne surovine in jih dostavi na podeželje – kmetom, obrtnikom. Le ti delujejo doma, zato je proizvodnja razpršena. Končne izdelke zopet prevzame kapitalist, delavcem plača v denarju ali naravi (jih zalaga s hrano itd..)

2) MANUFAKTURE

- so predhodnice tovarn, **koncentracija proizvodnje** na enem mestu, delo je ročno uvedejo delitev dela; izdelava izdelka je razbita na več delovnih faz (1 delavec- 1faza); to je začetek »tekočega traka«. Zaposleni so lahko vsi- moški, ženske, otroci; delajo glede na zmožnosti; otroci in ženske so manj plačani. ---obliki se pojavita na področju rudarstva, fužinarstva, glažutarstva, tekstilne proizvodnje..

3) POSLEDICE

~ nov družbeni sistem-**KAPITALIZEM** (do 19.st-manufakturni; nato liberalni)

~ razredna družba: KAPITALISTI/ PODJETNIKI; PROLETARCI/ IZKORIŠČANI

→ GEOGRAFSKA ODKRITJA

Do začetka velikih odkritij so svet preiskali, obpluli: irski misionarji; Vikingi, Marko Polo

1) OZEMLJA; ki so jih Evropejci poznali še pred geografskimi odkritji:

--Evropa

--S Afrika

--Bližnji vzhod (Arabski polotok, Mala Azija, Mezopotamija)

OZEMLJA; ki jih niso poznali:

-- Indija

-- Kitajska

-- S Amerika (zelo skromno)

2) VZROKI ZA ODKRITJA

-- **gospodarski razlogi:**

~ Muslimani /Turki so Evropi v 14.in 15.st. predstavljali veliko oviro pri trgovanju z Vzhodom (Bližnji Vzhod, del Balkana).Krščanska Evropa je bila tako odrezana od svetovnih središč trgovine; imela je velik primankljaj finega blaga (svila, začimbe, dragi kamni, preproge, dišave).Edini uvozniki so bili trgovci iz Benetk in Genove, ki so cene močno zasolili. Trgovske poti proti Kitajski in Indiji so nadzorovali turški in arabski posredniki; zato so Evropejci iskali nove poti.

-- **verski razlogi:**

~ v Evropi je še vedno živa ideja Križarskih vojn in misionarstva, ki meni, da bi se ljudje morali povezati v »Krščansko Evropo« in nastopiti proti Turkov

-- **geografski in avanturistični vzroki:**

~ želja po raziskovanju

-- **tehnični napredek in nova znanja**

3) TEHNIČNE IZBOLJŠAVE; POGOJI ZA ODKRITJA

- kompas - astrolab - sekstant - večje in boljše grajene ladje-karavele - smodnik, strelno orožje

- proučevanje smeri tokov in vetrov

- izpopolnjeni zemljevidi

- spoznanje da je Zemlja okrogla

- heliocentrični sistem- 16.st.Kopernik; Zemlja ni središče vesolja; ampak je to Sonce

- iznajdba tiska

4) POTEK GEOGRAFSKIH ODKRITIJ – 2 pol.15.st; 16.st

- Evropejci so pričeli z odkrivanjem v 15.st; iskali so nove poti na Vzhod da bi lahko neposredno trgovali z deželami Azije

→ **PORTUGALSKA ODKRITJA**- pričela so se v 15.st; usmerjeni so bili na Atlantik

1) HENRIK POMORŠČAK- princ Henrik Pomorščak je na J delu Portugalske- rt San Vicente ustanovil prvo evropsko pomorsko šolo. Obiskoval jo je lahko vsakdo željan znanja. Organiziral je veliko ekspedicij, kjer odkrijejo **Azore, Madeiro, Kapverdsko otočje**

2) BARTOLOMEO DIAZ- nadaljuje delo Henrika, 1488 **obpluje Z obalo Afrike, objadra Rt dobrega upanja, pride do skrajnega juga Afrike- Viharni rt.**

3) VASCO DE GAMA- obpluje Z Afriko, prek Rta dobrega upanja, prek Indijskega oceana v Indijo(Z obala Indije)

4) P.A.CABRAL- potuje na JZ; v J Ameriko in odkrije **Brazilijo**

→ To je **hkrati začetek vzpona Portugalske v kolonialno velesilo**.Usmerijo se na dežele na Vzhodu; tam ustanavljajo **trgovske postojanke** in uvažajo blago v Evropo.

Portugalci na **Z obali Indije** ustanovijo prvo trgovsko postojanko – **GOA**.V naslednjih desetletjih prodrejo do dežel na V: **Indokina, Indonezija,Kitajska (postojanka MACAO), Japonska.**

→ **ŠPANSKA ODKRITJA**

1) KRIŠTOF KOLUMB- 1492 pod pokroviteljstvom španskega kralja odpluje proti Z; da bi našel pomorsko pot v Indijo; na pot se odpravi 4-krat. Umril je v prepričanju, da je odkril Z pot v Indijo; domačine je zato poimenoval Indijanci. Novo celino je opisal **AMERIGO VESPUCCI**.

Odkrije: **Bahamsko otočje, Kubo, Haiti, Male Antile, Jamajko, Portorico, ustje reke Orinoko, obale Srednje Amerike.**

2) FERDINAND MAGELLAN- prvi, ki **objadra svet; 1519-1521**;s tem dokaže da je Zemlja okrogla.

Atlantik—J Amerika (Magellanov preliv)--Tihi ocean—Filipini—Indijski ocean—okrog Afrike—Evropa

5) RAZDELITEV PODROČIJ

Že kmalu pa je med pomorskima velesilama **Španijo in Portugalsko** prišlo do konfliktov. S papeževim posredovanjem so **1494** podpisali pogodbo v **Tordesillasu**- razdelijo si monopol pri osvajanju dežel po dveh meridianih na Atlantskem in Tihem oceanu- **46. poldnevnik**.

*Z od poldnevnik: Španija (Andi, Sr Amerika, Z del J Amerike)

*V od poldnevnik: Portugalska (S del Amerike; sredina J Amerike; Afriška in Indijska obala, Indokina)

Španci so ustanavljali **KOLONIJE**; Portugalci pa le **TRGOVSKE POSTAJANKE**.

→ **ANGLEŠKA IN FRANCOSKA ODKRITJA**- pot proti Indiji iščejo v smeri SZ

1) JOHN CABOT- išče pot proti Indiji, usmeri se na SZ; razišče **velik del obale S Amerike**

2) GIOVANI iz VERRAZANA

3) JACQUES CARTIER

Odkrijejo: **polotok Labrador, reko Sv.Lovrenca; Novo Fudlandijo..**

5) POMEN in POSLEDICE GEOGRAFSKIH ODKRITIJ

- z njimi se prične **svetovna zgodovina**; spremeni se človek odnos in gledanje do sveta

- **spoznavanje različnih kultur**, izmenjava načinov gospodarjenja in tehničnih pridobitev

- **središče svetovne trgovine** se je iz Sredozemlja preneslo na **Atlantski in Indijski ocean**; Italija izgublja moč, velesile postanejo **Španija, Portugalska, Anglija, Nizozemska**; glavno pristanišče Antwerpen

- **nove trgovske poti**

* Španija- Atlantik- Sr in J Amerika

* Portugalska- Afrika (sužnji)- Indonezija- Japonska

- **spremeni se organizacija mednarodne/ svetovne trgovine**

- ustanovijo **prvo borzo v Antwerpnu**; posle sklepajo na podlagi **zorcev blaga in po vnaprej določenih cenah**

- zaradi velikih dotokov zlata in srebra v Evropi dokončno **prevlada blagovno- denarno gospodarstvo** (kasneje pa to povzroči padec cen, pride do **INFLACIJE**, prizadeti so najnižji sloji prebivalstva)

- prične **trgovina s črnskimi sužnji**

- **izmenjava rastlinskih in živalskih vrst**

STVARI	Iz EVROPE v AMERIKO	Iz AMERIKE v EVROPO
živali	Konj, osel, kokoš, prašič, miš, podgana	Puran, lama, alpaka, vikunja, činčila
rastline	Sladkorni trst, kava, banane, riž, pšenica, ječmen, rž, soja, čičerika, leča, zelje, solata	Paradižnik, krompir, koruza, kumare, fižol
pijača	čaj	kakav
začimbe	Meta, bazilika, peteršilj, majaron, rožmarin	Paprika, vanilija, kinin, kokain
Gosp.rastline	Murva, egiptovski bombaž, lan, konoplja	Agava, ameriški bombaž, kavčuk, tobak
sadje	Oljka, breskev, limona, pomaranča, grenivka, kutina, vinska trta, mandelj	Jagode, robidnice, maline
rože	Vrtnica, lilija	Orhideja, bugenvileja
obrti	železo, obdelava stekla, lončarsko vreteno	Barvila, viseča mreža
drugo	Jezik, vera, abeceda, smodnik, kože in druge nalezljive bolezni	sifilis

6) KONKVISTADORJI

Odkriteljem sledijo konkvistadorji/ pustolovci/ osvajalci-, ki novo osvojena ozemlja spreminjajo v kolonije. Tja odhajajo da bi **se izkazali ali na hitro obogateli**. Ljudstva si nasilno podjarmijo in jih v kratkem času uničijo; pri tem uničujejo tudi njihovo kulturo. Z njimi so prihajali tudi **misionarji**, ki so krščanstvo velikokrat širili s silo.

Vsilijo: **gospodarski sistem (kapitalizem), vero, kulturo, pisavo**; pokažejo **IMPERIALISTIČNO POLITIKO**

→ 1519- 1521 - **Hernando CORTEZ**; uniči **Azteke**

→ 1531-1534 - **Francisco PIZZARO**: uniči **Inke**

→ 1546- **Francisco DE MONTEJO**:- uniči **Maje**

Plemena so si hitro podredili, ker:

~ bili so izjemno nasilni

~ bali so se konj in strelnega orožja (smodnik)

~ bili so nemočni in naivni

7) MOGOČNA LJUDSTVA KI SO SI JIH PODJARMILI KONKVISTADORJI

V času evropskega srednjega veka so ljudstva na območju porečja reke Amazonke in v subarktičnih območjih živela na stopnji neolitika; plemena v prerijah S in J Amerike pa so se že ukvarjala s kmetijstvom in se stalno naseljevala.

Pred prihodom Evropejcev so se razvile le 3 mogočne civilizacije: Azteki; Maji in Inki

→ AZTEKI

~ živeli so v **zvezi plemen**, ki so jih vodili vojaški poveljniki in visoki duhovniki

~ glavno mesto: **Tenochtitlan**; središče trgovanj, sveti kraj, kraj žrtvovanj

~ bili so **motični poljedelci in vrtnarji** (koruza, buče, krompir, paradižnik, kakao, tobak)

~ **živinoreja slabo razvita**; poznajo psa, raco, purana, lamo

~ razvite so **obrtne dejavnosti**: **tkalstvo, lončarstvo, trgovina (bombaž, dragi kamni, keramika, krzno), obdelava kovin (zlato)**

~ poznali so **slikovno pisavo in koledar**

~ osrednji obred religije je bilo **žrtvovanje ljudi**- s človeško krvjo so zalagali sončnega boga, brez krvi veselje ne bi delovalo

→ INKI

- ~ glavno mesto: **Cuzco**; upravno in **obredno središče tudi v Machu Picchu (zadnje inkovsko pribežališče)**
- ~ **oblikovali so hierarhično** urejeno državo: vladar Inka (sin sonca); vojska, duhovščina, uradniki, podrejena ljudstva ki so gradila in plačevala davke
- ~ razvito je bilo **motično poljedelstvo na terasah- terasarstvo**
- ~ razvita **obrt: lončarstvo, kamnoseštvo, tkalstvo**
- ~ razvita **trgovina**
- ~ ni denarnega gospodarstva ampak **naturalna menjava**
- ~ niso poznali kolesa in železa
- ~ **niso poznali pisave**, podatke so ohranjali s pomočjo zavozlanih niti
- ~ razvito so imeli **astronomijo, koledar**- leto 12 mesecev
- ~ bili so **dobri graditelji**: ceste, mostovi, palače, templji, mesta

→ HUMANIZEM IN RENESANSA 14- 16.st.